

ZGODOVINSKI MATERIALIZEM IN SODOBNA »SOCIOLOGIJA«*

Boris Zihertl

Vse od začetka 20. stoletja sem, zlasti pa pri večini sodobnih buržoaznih sociologov lahko ugotovimo, da gredo njihova prizadevanja v smeri kar najstrožje razmejitve med sociologijo kot družbeno znanostjo in med družbeno filozofijo. V tem prizadevanju skušajo potegniti ostro ločnico tudi nasproti svojim predhodnikom, nasproti sociologom 19. stoletja. Očitajo jim, da so bili vendarle še zmerom in predvsem družbeni filozofi in šele potem znanstveniki, medtem ko naj bi bila za sociologijo 20. stoletja značilna čista znanstvenost, stroga empiričnost in aktualnost, boj proti sleherni filozofski špekulaciji in vobče proti slehernim »predvzetim« idejam in nazorom.¹

Taka in podobna prizadevanja med sodobnimi buržoaznimi sociologi so tudi pri nas našla svoj odmev, in sicer pri teoretičnih delavcih, ki skušajo razmejiti področja »sociologije« kot najsplošnejše posebne družbene vede ter zgodovinskega materializma kot zgolj filozofije družbenih ved.

Prav ta okolnost mi je dala pobudo za pričujočo razpravo. V njej hočem opozoriti predvsem na tri stvari: prvič na to, da težnje sodobnih sociologov po tako imenovani čisti znanstvenosti in objektivnosti niso nove, marveč so značilne za vso buržoazno sociologijo od Augusta Comta sem; drugič na to, da so sodobni sociologi dejansko vse prej ko prosti »predvzetih« filozofskih idej in nazorov; in tretjič bom skušal na kratko utemeljiti svoje mnenje o razmerju med sodobno »sociologijo« in zgodovinskim materializmom.

* Nastopno predavanje na filozofski fakulteti ljubljanske univerze dne 5. aprila 1954.

¹ Prim. La sociologie au XXe siècle (zbornik socioloških razprav v redakciji G. Gurvitcha in W. E. Mooreja), Pariz 1947, str. IX—X.

Znano je, da za očeta sodobne sociologije velja Auguste Comte, ki je več ko polovico svojega obsežnega dela »Cours de Philosophie Positive«² posvetil utemeljevanju nove posebne vede, socialne fizike. Ta veda, ki jo je kasneje sam imenoval sociologijo, naj bi izpopolnila veliko vrzel v dotedanjem sistemu posebnih ved, ki so ga tvorile matematika, astronomija, fizika, kemija in fiziologija. Z drugimi besedami, Auguste Comte je hotel znanosti odpreti tudi tisto področje, ki je bilo dotlej skoraj izključno pridržano filozofiji, področje družbenega dogajanja. Hotel je ustvariti objektivno znanost o družbi, katere predstavniki bi se, kakor je sam dejal, povsem posvetili teoretičnemu raziskavanju in pri tem odvrgli vse praktične ozire.² To se mu sicer ni posrečilo, pač pa je utemeljil novo šolo v filozofiji, ki je postala znana pod imenom pozitivistične šole in ki je imela nedvomno dokajšnji vpliv na razvoj družbenih ved v 19. in 20. stoletju.

Comtu so kasneje očitali, da njegove misli niso izvirne. Tako je že Engels opomnil, da je Comte svoje enciklopedične klasifikacije kratkoma prepisal od velikega socialista-utopista Saint-Simona.³ Kasneje so tudi mnogi buržoazni sociologi, med njimi Durkheim, Barth, Oppenheimer in drugi, pričeli Comtu osporavati prvenstvo v pogledu sociologije in ga pripisovati njegovemu učitelju Saint-Simonu, ki ga je učenec, kakor pripominja Oppenheimer, tako grdo zatajil.⁴

Nobenega dvoma ni, da je imel Saint-Simon velik vpliv ne le na Comta, marveč tudi na vse francosko zgodovinopisje tako imenovanega restavracijskega razdobja in da po vsej pravici velja za enega izmed predhodnikov znanstvenega socializma. Kar zadeva izvirnost in globino misli, gre prednost vsekakor Saint-Simonu in ne Comtu. Toda le-temu vsekakor pripada prvenstvo v utemeljevanju buržoazne sociologije, ki ji je nakazal smer in ji že sam dal glavna obeležja, katera je v bistvu ohranila do današnjega dneva. Ta obeležja so predvsem spoznavnoteoretični agnosticizem, empirizem in eklekticizem.

Comte sicer priznava, da v prirodnem in družbenem dogajanju vlada neka zakonitost, vendar izrecno poudarja, da ni njegov namen raziskovati gibal družbenega dogajanja, vzrokov, ki pojave porajajo, marveč zgolj vestno razčlenjevati okolnosti, v katerih pojavi nastajajo ter jih povezovati po zaporednosti in podobnosti.⁵ Družbene okoliščine,

² Auguste Comte, Cours de Philosophie Positive, Pariz 1934, zv. I, str. 36.

³ Engels, Dialektika prirode, Ljubljana 1953, str. 276.

⁴ Prim. Oppenheimer, System der Soziologie, Jena 1922, zv. I/1, str. 1—2.

⁵ Comte, prav tam, str. 8.

ki so rodile njegovo sociologijo, obeležuje Comte sam s temile besedami: »Glavna napaka naše družbene situacije je v tem, da so ideje reda in ideje napredka dandanes povsem ločene in so videti nujno nasprotni. Odkar v zadnjem polstoletju revolucionarna kriza sodobnih družb odkriva svoj pravi značaj, je bil zmerom globoko nazadnjaški duh tisti, ki je usmerjal vsa velika prizadevanja v prid redu, in vse glavne napore v prid napredku so zmerom vodile radikalno anarhične doktrine... Tak je začarani krog, iz katerega se sodobna družba zaman izvija in ki ne pozna drugega izhoda kakor vsestransko zmago doktrine, ki je v enaki meri napredna in hierarhična.«⁶

Zaradi takih in podobnih postavk Comtov pozitivizem v naslednjih desetletjih postane in do danes v glavnem ostane najustreznejša filozofska podlaga buržoaznega liberalizma. V Comtovem času je njegova misel, vzeta v celoti, odražala idejnopolične obrate tedanje francoske buržoazije, ki se je tedaj uveljavljala v boju proti restavracijskim težnjam fevdalne reakcije in proti prvim zavestnejšim političnim nastopom delavskega razreda, pripravljena, da v primeru potrebe sprejme politično jerobstvo pustolovcev, kakršen je bil Louis Bonaparte. Napredek kot zgolj kvantitativni razvoj družbenih odnosov v okviru obstoječega reda, kot razvoj, ki ne pozna nobenih bistvenih preobrazb in nobenih revolucionarnih preskokov v kvalitativno nova družbena stanja — to je globlji smisel Comtovega pozitivizma in evolucionizma. V smislu take »objektivne« znanosti je Comte označeval kot dogmatizem in revolucionarno metafiziko vse napredne nazore, ki se niso ujemali z njegovimi. Tudi v tem pogledu je bil samo predhodnik sodobne buržoazne sociologije.

Za Comtom sta pozitivizem in evolucionizem dalje razvijala Angleža J. St. Mill in Herbert Spencer, ki sta hkrati zadnja med buržoaznimi misleci skušala ustvariti enovite, v sebi zaključene družbeno-filozofske sisteme. V zgodovini sociologije se za njima pričinja doba socioloških teorij, ki jih Sorokin imenuje »enostranske teorije«, Bouthoul pa »sociologije faktorjev«, in ki večidel že tvorijo reakcijo buržoazne sociologije na zgodovinski materializem.⁷

Čeprav se je zgodovinski materializem pričel oblikovati kasneje ko Comtova sociologija, vendar ni moči reči, da se je kakor koli naslanjal nanjo. Nasprotno, zgodovinski materializem je nastal vstran od Comtovih nauk in se je razvijal v ostrem boju z njihovimi privrženci v sociologiji in politični ekonomiji.

⁶ Comte, prav tam, zv. IV, str. 6.

⁷ G. Bouthoul, Histoire de la sociologie, Pariz 1950, str. 72.

Comte ni mogel ustvariti znanstvene teorije in metodologije družbenih ved, ker se je naprej odrekel slehernemu raziskovanju notranjih gibal družbenega razvoja in se omejil na povsem empirično ugotavljanje in primerjanje vnanjih pojavov. Sprejel je kratkomalo tedaj veljavno mnenje, da »zgodovino družbe pogaja zgodovina človeškega duha.«⁸ To pa kajpak ni bilo nobeno odkritje, marveč zgolj ponavljanje idealističnih postavk, ki jih srečamo pri njegovih predhodnikih in v katere je konec koncev moči zgostiti tudi vse osnovne postavke kasnejše sociologije.

Dejansko novo je bilo za tisti čas Marxovo odkritje osnovnega zakona, po katerem se giblje zgodovina in čigar pomen Engels po pravici primerja s pomenom, kakršnega ima za naravoslovje zakon o pretvarjanju energije. Po zakonu, ki ga je odkril Marx, so »vsi zgodovinski boji, najsi potekajo na političnem, religioznem, filozofskem ali kakršnem koli ideološkem področju, dejansko vedno le bolj ali manj jasen izraz bojev med družbenimi razredi«,⁹ razredi in vsako drugo družbeno razčlenjevanje pa so izraz produkcijskih odnosov, v katere stopajo ljudje v družbeni produkciji svojega življenja in ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih produktivnih sil.¹⁰

Povsem jasno je, da to odkritje, ki smo ga skušali na kratko povzeti z Marxovimi in Engelsovimi besedami, prav tako kakor nobeno drugo znanstveno odkritje, ni bilo zgolj stvar Marxovega ustvarjalnega navdiha, marveč ga je pripravljala ves razvoj filozofske in družbenoekonomske misli v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. V tej misli se je odsvitalo dogajanje, ki je prav v Marxovem času in pred njegovimi očmi doseglo svoje sila pomembne zaplete in razplete. Pomislimo samo na dobo od 1830 do 1849, ki je odkrivala povsem nove zgodovinske težnje in njihove konkretne družbene nosilce. Široko razgledanemu in pronicljivemu umu, kakršen je bil Marxov, umu človeka, ki je bil hkrati z vso strastjo vdan stvari človeškega napredka, je to dogajanje razodelo svoja najgloblja gibala in zakonitosti.

Če se omejimo predvsem na družbeno misel 18. in 19. stoletja in če ne upoštevamo genialnih prebliskov zgodovinsko materialistične misli, na katere naletimo v družboslovnem razpravljanju starejših mislecev, od eleatov preko Aristotela do predstavnikov renesančnih pravnopolitičnih teorij in do Spinoze, tedaj lahko govorimo o treh virih zgodovinskega materializma.

⁸ Comte, prav tam, str. 342.

⁹ Marx-Engels, Izbrana dela, Ljubljana 1950, sv. I, str. 297.

¹⁰ Prav tam, str. 455.

Njegov prvi vir je nemška klasična filozofija, predvsem Heglova filozofija zgodovine, kakor tudi neštete pripombe in primeri, s katerimi je Hegel ponazorjeval posamezne postavke v svojih glavnih delih »Phänomenologie des Geistes« in »Wissenschaft der Logik«, in kjer je veliki nemški filozof-idealista prišel do povsem zgodovinsko materialističnih zaključkov. Zlasti pomembno je bilo Heglovo pojmovanje zgodovinskih pojavov kot notranje povezanih izrazov enotnega procesa, ki se odvija po dialektičnih razvojnih zakonih. Engels je to veličastno pojmovanje zgodovine imenoval neposredno teoretično predpostavko za nastanek novega materialističnega nazora.¹¹

Drugi vir zgodovinskega materializma predstavlja francoska materialistična filozofija in družbenopolitična misel 18. in začetka 19. stoletja. Tu gre najprej za francoske enciklopediste in materialiste, ki so navzlic svojemu v bistvu idealističnemu pojmovanju družbenih gibalnih sil nenehoma poudarjali pomen družbenega okolja za človekov razvoj. Tu gre dalje za *socialiste-utopiste Saint-Simona, Fouriera in druge*, ki so bili nazorsko najtesneje povezani s francoskim materializmom 18. stoletja in ki jim predvsem pripada zasluga za odkritje razrednega boja. Tu gre končno za zgodovinarje restavracijskega razdobja, za Saint-Simonovega učenca Thierryja, za Migneta, Guizota in druge, ki so prvi proučevali svoj predmet z vidikov razrednega boja med fevdalnim plemstvom in buržoazijo.

Tretji vir zgodovinskega materializma tvorijo nauki angleških ekonomistov 17., 18. in začetka 19. stoletja, predvsem njihova delovna teorija vrednosti, ki so jo progresivno razvijali W. Petty, A. Smith in D. Ricardo. S kritičnim proučevanjem te teorije in konkretnega družbenoekonomskega življenja v Angliji, tedaj najnaprednejši kapitalistični deželi, sta Marx in Engels do kraja utrdila svoja dognanja o glavnih gibalih človeške zgodovine, ki so dobila svoj najbolj dokumentirani, najtehtnejši izraz v Marxovem življenjskem delu »Kapital«.

Da je doba sama postavila tedanji znanstveni misli zgodovinsko odkritje osnovnih gibal družbenega dogajanja kot neposredno nalogo, o tem pričajo mnogi poizkusi, ki so šli v tem pravcu, zlasti pa to, da sta Marx in Engels, pričeni svoje delo neodvisno drug od drugega, prišla do skupnih zaključkov, ki so ju tudi osebno zbližali. Poleg tega so omembe vredni napor samouka Jožefa Dietzgena, ki je v marsičem sam prišel do istih dognanj kakor oba utemeljitelja znanstvenega socializma. Kar zadeva Comta, je treba reči, da je njegova misel delala v povsem drugem pravcu in ni prispevala ter kot zgolj bled odsev Saint-

¹¹ Prav tam, str. 469.

Simonovih idej tudi ni mogla prispevati k razvoju zgodovinskega materializma. Marx je Comta bolj cenil kot matematika in fizika, dosti manj pa kot družbenega filozofa: kot le-tak se mu je v primeri s Heglom zdel docela neboljšen.¹²

Ne želim se spuščati globlje v obravnavanje zgodovinskega materializma in njegovih osnovnih postavk, ker sem okvir svoje razprave že tako verjetno nekoliko prekoračil. Iz vsega rečenega bi izvedel samo nekaj zaključkov, ki se mi zde za razumevanje celote važni.

V nasprotju s pozitivistično filozofijo in sociologijo je Marx na temelju zgodovinskih dejstev iz preteklosti in na temelju vsega družbenega dogajanja v svojem času dognal, da napredka ne gre pojmovati zgolj v smislu kvantitativnega razvijanja družbenih odnosov v okviru obstoječega reda, marveč kot razvoj, ki pozna tudi bistvene preobrazbe in revolucionarne preskoke v kvalitativno nova družbena stanja; da se v zgodovini po notranjih zakonih razvoja vrste druga za drugo različne družbenoekonomske formacije z različnimi razredi, katerih boj daje tem formacijam svoj pečat. Taka dialektična usmerjenost obeh utemeljiteljev zgodovinskega materializma je s svojimi pozitivnimi znanstvenimi rezultati morala neogibno postati predvsem stvar tistih sil, ki so se v Marxovem času pričele objektivno uveljavljati kot glasniki in nosilci bodočih bistvenih preobrazb in revolucionarnih preskokov v nova družbena stanja. Te sile, se pravi, delavski razred, proletariat, so v tistem času z vsem svojim dejanjem in nehanjem navdihovale delo takih naprednokritičnih duhov, kakršna sta bila Marx in Engels. Temeljita znanstvenost se je v njih neogibno združila z zavestno politično dejavnostjo, kakršno so terjala njuna znanstvena dognanja. Marx je, kakor to nekje poudarja Lenin, videl neposredno nalogo družbene vede v tem, da zna objektivno pokazati družbeni boj svojega časa kot proizvod določenega sistema produkcijskih odnosov, da zna doumeti nujnost tega boja, njegovo vsebino, tok in razvojne pogoje.¹³

Zgodovinski materializem potemtakem ni le teorija družbenega razvoja, ne tvori le »prolegomena za sleherni nauk o človeški družbi, ki hoče veljati za znanost«, kakor pravi Plehanov; ni le metoda znanstvenega raziskavanja družbenih pojavov, marveč je od vsega začetka bil in se je razvijal hkrati tudi kot napolitilo za politično akcijo naprednih družbenih sil. Prav v tej enotnosti teorije, metode in napolitila je vir njegove spoznavne moči,

¹² Prim. Marxovo pismo Engelsu z dne 7. julija 1866 (Marx-Engels, Briefwechsel, Moskva 1937, zv. III, str. 412—413).

¹³ Gl. Lenin, Dela, IV. izdaja, Moskva 1941, zv. I, str. 309 (v ruščini).

hkrati pa je bil prav zato že od kraja nesprejemljiv za vse uradno buržoazno družboslovje.

Bilo bi kajpak napak, če bi buržoaznim sociologom verjeli na besedo, kadar pravijo, da jim je zgodovinski materializem nesprejemljiv predvsem zato, ker vpleta znanost v politiko. Vsa družbena misel od Platona in Aristotela sem je dejansko služila reševanju aktualnih družbenopolitičnih vprašanj. Comte je bil na primer prepričan, da je njegov sociološki sistem edino sredstvo, ki bo lahko odpravilo intelektualno anarhijo kot povzročitelja vseh političnih in moralnih kriz tistega časa.¹⁴ Max Weber, eden izmed najuglednejših predstavnikov novejše nemške sociologije, je zahteval razdružitev sociologije in politike zaradi njune kar najtesnejše združitve. Sociologija naj bo po njegovem mnenju ločena od politike, da bi lahko raziskovala družbeno stvarnost neodvisno od teženj in želja, brez izrekanja moralnih sodb; rezultati objektivnega raziskovanja pa naj sociologijo združijo s politiko, naj služijo določeni politični akciji.¹⁵ Utemeljitelj sodobne ameriške sociometrije J. L. Moreno poudarja, da hoče s svojim naukom doseči socialno revolucijo v mikroskopskem merilu.¹⁶ Itd., itd.

Uradni buržoazni sociologiji zgodovinski materializem zategadelj ni nesprejemljiv zgolj zaradi zavzetnosti svojih predstavnikov za konkretno družbenopolitično dogajanje, marveč zaradi njihove povezanosti z naprednimi silami sodobne družbe, se predvsem pravi, s proletariatom.

II

Pojav delavskega razreda v areni političnih bojov in vse večje poglobljanje družbenih nasprotij v kapitalizmu nista imela za posledico zgolj nastanek in razvoj zgodovinskega materializma, marveč sta hkrati močno vplivala na preusmeritev vse buržoazne filozofije in sociologije, kar danes priznavajo tudi sociologi-nemarksisti. Tako francoski sociolog Georges Gurvitch poudarja, da poraz Pariške komune in upostavitev Tretje republike sovpadata s prvimi naporji sociologije, da bi prekinila vse zveze s filozofijo zgodovine, kar se ji je po njegovem mnenju posre-

¹⁴ Comte, prav tam, zv. I, str. 26.

¹⁵ Prim. Raymond Aron, *La sociologie allemande contemporaine*, Pariz 1950, str. 97—98.

¹⁶ J. L. Moreno, *Methodes experimentales, sociometrie et Marxisme* (Cahiers Internationaux de Sociologie 1949, zv. VI, str. 51).

čilo šele dandanes.¹⁷ Izraze take zveze s filozofijo zgodovine vidi Gurvitch v iskanju družbenih zakonitosti, se pravi, v zgodovinskem determinizmu, v ideji napredka, v prečenjuvanju pomena družbenih »faktorjev« za razvoj posameznika itd.¹⁸

Za sociologijo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja je dejansko značilno vse večje naglašanje njene samostojnosti nasproti filozofiji. Emil Durkheim, eden izmed najvidnejših sociologov tega razdobja, zahteva v svojih »Pravilih sociološke metode«, naj se sociologi ne spuščajo v velike hipoteze, ki razdvajajo metafizike, naj sociologija ne bo več niti pozitivistična, niti evolucionistična, niti spiritualistična, marveč kratkoma sociologija kot objektivna, nepristranska znanost, ki noče dejstev reformirati, marveč jih samo ugotavlja. Sociologija je zgolj veda o družbenih dejstvih, ki pa po Durkheimu »izražajo določeno stanje kolektivne duše«. Kot taka naj nudi filozofski refleksiji zgolj surovi material, ne opredeljuje pa naj se za nobeno izmed takih refleksij.¹⁹ Enako stališče imajo tudi drugi vidnejši sociologi tega časa, naj omenimo le Ludwiga Gumplowicza, Vilfreda Pareto in utemeljitelja sodobne nemške formalistične sociologije Geoga Simmla. Družbena veda se v tem času rada odmika od problemov sedanosti, raste zanimanje za etnologijo, za raziskovanje primitivnih plemen in njihovih družbenih ustanov, ki sta jih moderni kolonializem in imperializem odprla svetu in kjer sociologi skušajo odkriti prvotna gibala človekovega bivanja. Bogatih rezultatov tega raziskovanja ne gre podcenjevati. Materialistično pojmovanje zgodovine je dobilo z njimi nove praktične potrditve svoje pravilnosti in znanstvene premoči. Danes je povsem jasno, da osnovne zakonitosti družbenega razvoja, ki sta jih odkrila Marx in Engels, v polni meri veljajo tudi za tako imenovano praskupnost.

Dobršen del buržoaznih sociologov si je v tem času postavil za nalogo ovreči »enostranosti« zgodovinskega materializma, ki da vse pojave družbenega življenja tolmači z učinkovanjem »ekonomskega faktorja«, ne upošteva pa drugih »faktorjev« zgodovinskega razvoja, zlasti ne duhovnih. Nastale so že omenjene »sociologije faktorjev«, ki so se razčlenjevale na najrazličnejše šole, po tem, katerega od posameznih »faktorjev« so imele za prevladujočega. Tako smo dobili biološko, antropološko, socialnodarvinistično, tehnološko, ekonomsko, demografsko

¹⁷ G. Gurvitch, *La vocation actuelle de la sociologie vers une sociologie différentielle*, Pariz 1950, str. 1; prim. tudi Kosić, *Uvod u opštu sociologiju*, Novi Sad 1934, str. 107.

¹⁸ Gurvitch, *La vocation itd.*, str. 3, opomba 1.

¹⁹ Emile Durkheim, *Les regles de la methode sociologique*, Pariz 1927, str. 14, 172—174.

šolo, ki vse nazorsko več ali manj temelje na vulgarnem materializmu. Dalje imamo psihološko, spiritualistično in druge šole, ki so nazorsko vezane na novokantovski pozitivizem in na novoheglvsko filozofijo.²⁰ Kot filozofske ekvivalente psihološke in spiritualistične šole v sociologiji polpreteklega in današnjega časa je treba navesti predvsem nazore Macha, Avenarius, Rickerta, Vaihingerja in drugih.²¹ S tem so se v sociologiji utrdila vsa tista njena obeležja, ki smo jih našli že v zvezi s Comtom: spoznavnoteoretični agnosticizem, čisti empirizem in eklekticizem.

V svoji kritiki zgodovinskega materializma sicer buržoazna sociologija ni bila zmerom tako omejena kakor je bil recimo predstavnik naše predvojne uradne sociologije in socialne filozofije, ruski emigrant E. Spektorski, vendar pa je bila večidel daleč od objektivne kritike. V tem pogledu še danes velja, kar je zapisal Plehanov: »Tisto, kar kritiziraš, moraš razumeti. Kritizirati neko metodo znanstvenega raziskovanja pomeni določiti, koliko je ž njo moči odkriti vzročne zveze med pojavi. To pa lahko določimo le s poizkusom, to je z uporabo te metode. Kritizirati zgodovinski materializem pomeni poizkusiti, koliko je moči Marxovo in Engelsovo metodo uporabiti pri proučevanju zgodovinskega gibanja človeštva. Samo na ta način je moči odkriti dobre in šibke strani te metode... Veščja uporaba te metode pa predpostavlja mnogo resnejšo znanstveno pripravo in dosti temeljitejše duševno delo kakor pa psevdokritično govoričenje o „enostranosti“ marksizma.«²²

S kritiko buržoazne kritike zgodovinskega materializma in s tem tudi s kritiko »sociologije« je v 90-ih letih preteklega stoletja pričel že Engels, zlasti v znanih pismih K. Schmidt, J. Blochu, H. Starkenburgu in Fr. Mehringu. V teh pismih zavrača očitek »enostranosti« marksizma in opozarja na to, da kritiki kratkomalo ne razumejo dialektičnega razmerja med vzrokom in posledico, ki lahko s svoje strani vzvratno učinkuje na vzrok, razmerja med občim, posebnim in posamičnim, med

²⁰ Prim. P. Sorokin, *Les théories sociologiques contemporaines*; Gurvitch, *La vocation* itd.

²¹ Prim. Sorokin, *Les théories* itd., str. 51.

²² Plehanov, *Osnovni problemi marksizma*, Ljubljana 1954, str. 54. V svoji razpravi »Marx in problem ideološkega propada« navaja Lukacs kot primer Maxa Webra, sila resnega in subjektivno nedvomno poštenega znanstvenika, ki se mu je na nekem predavanju primerilo, da je »ovrgel« Marxov ekonomski nauk z uničujočo kritiko nemarksistične, Lassallove teorije o »pravici na polni izkupiček dela« (gl. Lukacs, *Razprave in eseji o realizmu*, Ljubljana 1952, str. 100.

bistvenim in opredeljujočim ter postranskim, slučajnim.²³ V enem od teh pisem, ki jih nekateri sodobni sociologi označujejo kot odstopanje od zgodovinskega materializma, kakršnega so si v svoji domišljiji sami ustvarili, Engels priznava, da je Marxu in njemu šlo predvsem za najbistvenejše v njunem odkritju. Zategadelj sta v svojih delih »dajala in morala dati največji poudarek izvajanju političnih, pravnih in drugih ideoloških predstav ter s temi predstavami pogojene dejavnosti iz ekonomskih temeljnih dejstev.«²⁴ Zato sta, kakor pravi Engels, zaradi vsebinske strani zanemarila formalno stran: način, kako take predstave nastajajo. Z drugimi besedami, premalo sta poudarjala medsebojno in vzvratno učinkovanje primarne in sekundarnih komponent družbenega življenja, medsebojno učinkovanje, katerega rezultat so zgodovinsko konkretna družbena formacija z vso svojo pravno-politično in ideološko vrhno stavbo, razredi s svojo konkretno politično in idejno fizionomijo, posameznik v svoji konkretni enkratnosti.

Neposredno pred in po Engelsovi smrti so se s kritiki zgodovinskega materializma iz vrst buržoaznih sociologov spoprijeli tudi Mehring, Lenin in Plehanov. Njihovi zadevni spisi pomenijo prve pomembne kritike »objektivizma« in eklektičnosti tedanje in sedanje »sociologije« ter imajo njihove postavke še danes polno veljavnost.

Mehring je v svoji razpravi o zgodovinskem materializmu, ki je leta 1893 izšla kot dodatek k prvi izdaji njegove »Legende o Lessingu« in ob kateri je Engels napisal Mehringu zgoraj omenjeno pismo, branil zgodovinski materializem pred sociologi Barthovega kova.

Tedaj štiriindvajsetletni Lenin je v spisu »Ekonomska vsebina narodništva in njegova kritika v knjigi g. Struveja« podčrtal bistveno razliko med zgodovinskim materializmom in »objektivizmom« sociologov. Najpomembnejše v svojih izvajanjih je strnil v tele stavke: »Objektivist govori o nujnosti danega zgodovinskega procesa; materialist točno ugotavlja dano družbenoekonomsko formacijo in antagonistične odnose, ki jih poraja. Dokazujoč nujnost dane vrste dejstev je objektivist zmerom v nevarnosti, da zdrkne na stališče apologeta teh dejstev; materialist odkriva razredna protislovja in že s tem zavzema svoje stališče. Objektivist govori o ‚nepremagljivih zgodovinskih tendencah‘; materialist govori o razredu, ki ‚vodi‘ dani ekonomski red, izzivajoč pri drugih razredih določene oblike protiučinkovanja. Materialist je potemtakem z ene strani doslednejši ko objektivist, ker popolneje uveljavlja svoj objektivizem.

²³ Gl. Marx-Engels, Izbrana dela, zv. II, str. 624—648.

²⁴ Marx-Engels, Über historischen Materialismus, Berlin 1931, zvezek II, str. 154 (pismo Mehringu z dne 14. julija 1893; v izdaji Izbranih del Marxa in Engelsa, ki so izšla v slovenščini, je ta del pisma izpuščen).

Ne omejuje se na trditev, da je proces nujen, marveč pokaže, katera družbenoekonomska formacija temu procesu daje vsebino, kateri razred to nujnost opredeljuje... Z druge strani materializem tako rekoč vključuje partijnost, ker pri vsakem ocenjevanju dogodkov zahteva, da se naravnost in odkrito postavimo na stališče določene družbene skupine.«²⁵

Ta Leninova opredelitev zgodovinskega materializma je po mojem mnenju ena izmed najboljših opredelitev tega nauka kot teorije, metode in napotila za akcijo.

Eklektičnost »teorije faktorjev« je kritiziral Plehanov v vrsti svojih spisov.²⁶ Plehanov meni, da so »faktorji« abstrakcije, ki nastanejo z odmišljanjem različnih pojavnih oblik, v katerih prihaja do izraza dejavnost družbenega človeka, in s pretvarjanjem teh oblik v posebne sile, od katerih vsaka naj bi bila enakopraven pogoj in vzrok te dejavnosti.²⁷ Hkrati je Plehanov pokazal, da se v »teoriji faktorjev«, ki ima prav tako svoje poreklo že v Comtovem pozitivizmu, razodeva vse siromaštvo golega empirizma, ki vidi samo površino dogajanja ter ne zna ločiti med bistvenim in nebistvenim, med pomembnim in brezpomembnim v družbenem dogajanju.

Pod vplivom »teorije faktorjev« se je razvijala in se še razvija, se je razčlenjevala in se še razčlenjuje buržoazna sociologija vse do današnjega dneva. Vsako področje družbene dejavnosti, ki mu ustreza določena posebna družbena veda, je buržoazna sociologija raztrgala na kosce z ozirom na »faktorje« in »infrastrukture«, ki da človekovo dejavnost na tem ali onem področju pogajajo.

Vzemimo na primer vprašanje družbene zavesti, ki se manifestira na raznih področjih kulturnega ustvarjanja.

Zgodovinskemu materialistu je vsebina človekove zavesti zmerom družbeno pogojena. V enem svojih zgodnejših spisov pravi Marx: »Zavest je že od kraja družben proizvod in bo to ostala, dokler bo kaj ljudi. Zavest je kajpak najprej zgolj zavest o najbližji čutni okolici in zavest omejene povezanosti z drugimi osebami ter stvarmi izven individua, ki se pričinja sebe zavedati; hkrati je to zavest o naravi, ki človeku spočetka stopi nasproti kot povsem tuja, vsemogočna in nedostopna sila.«²⁸

²⁵ Lenin, prav tam, str. 380—381.

²⁶ Plehanov, O materialističnem pojmovanju zgodovine, Ljubljana 1946; Nekoliko besed v obrambo »ekonomskega materializma«, Dela, zv. VIII (v ruščini).

²⁷ Plehanov, O materialističnem pojmovanju zgodovine, str. 11.

²⁸ Marx-Engels, Die deutsche Ideologie, Berlin 1932, str. 20.

Buržoazna sociologija, ki silno rada meša prirojene in pridobljene sposobnosti za sprejemanje vtisov iz vnanjega sveta z vtisi samimi, je zmerom pripravljena sprejeti kot »faktorje« oblikovanja zavesti različne »infrastrukture«, ki jih priporočajo modni psihologizirajoči filozofi kot zadnje vire človekovega dejanja in nehanja. Predvsem je zanjo značilno metafizično razdvajanje »psiholoških faktorjev« in »socioloških faktorjev«. Družbene pogojenosti zavesti ta sociologija ne pojmuje kot dialektično celoto občih, posebnih in posamičnih komponent, katerih rezultanta je zavest konkretnega individua; pojmuje jo v smislu durkheimovskega, v bistvu novoheglovskega protipostavljanja »objektivnih« družbenih dejstev in »subjekta« z njegovo individualno psihologijo ter njenimi iracionalnimi prvini.^{28a} Zato je to pojmovanje družbene pogojenosti zavesti ozko in izumetničeno, sholastično.

Vsaka posebna družbena veda je na ta način dobila svojo ustrezno »psihologijo« in »sociologijo«. Gosar na primer govori o »kulturni sociologiji«, ki naj razpravlja »o tem, kako je vse družabno življenje ljudi podvrženo vplivu najraznovrstnejših družabno kulturnih pojavov«, in o »sociologiji kulture«, ki naj razpravlja »o vplivu menjajočih se prilik družabnega življenja na vse vrste duhovne kulture«, kakor tudi »o medsebojnem vplivu različnih družabno kulturnih panog, kakor n. pr. religije na umetnost, književnosti na jezik itd.«²⁹ V »sociologiji kulture« ali »sociologiji duha«, kakor ji tudi pravijo in ki je že sama sestavina tako imenovane obče sociologije, ločijo sodobni sociologi sedem posebnih sociologij: sociologijo spoznave, sociologijo religije, sociologijo morale, sociologijo prava, sociologijo umetnosti, sociologijo vzgoje.³⁰ Tako imata recimo zgodovina in teorija umetnosti kot posebni vеди, ki naj bi po pojmovanju marksistov obravnavali in osvetljevali vso celoto tega družbenega pojava, svoji »dopolnili« v »psihologiji« in »sociologiji« umetnosti, ki celoto razbijata.

V najnovejšem času je buržoazna sociologija to razčlenjevanje družbenih celot pritirala do skrajnih nesmislov.

---

^{28a} Durkheim, Regles itd., str. 19: »Družbeno dejstvo je vsak način delanja, utrjen ali ne, ki lahko na posameznika izvaja vnanji pritisk, ali ki je splošen v vsej razsežnosti dane družbe ter biva zase, neodvisno od svojih individualnih manifestacij.«

²⁹ Dr. A. Gosar, Razprave o družbi in družabnem življenju, Ljubljana 1932, str. 206—207.

³⁰ Gurvitch, La vocation itd., str. 12—13.

Ceprav sodobna, zlasti povojna »sociologija« glasneje ko kdaj prej očita dogmatizem in nazorsko vezanost vsem svojim predhodnikom od Durkheima do Sorokina, je vendar na vsakem koraku očiten vpliv, ki ga imajo nanjo razne sodobne filozofske šole pragmatizma, fenomenalizma in eksistencializma. Vsem tem šolam je skupen iracionalizem ter zanikavanje zakonitosti v družbenem dogajanju in dialektične determiniranosti njegovih pojavov, zanikavanje, ki ga skušajo podpreti z idealistično tolmačenimi dognanji v novejši mikrofiziki.³¹

V novejši sociološki literaturi je dosti govora o dveh osnovnih pravicah v sociologiji, ki ju po vzorcu srednjeveške sholastične filozofije obeležujejo kot »realizem« in »nominalizem«. Razmerju med tema dvema sicer že dokaj starima pravcema v sociologiji bi dandanes v filozofiji najbolj ustrezalo razmerje med objektivnim in subjektivnim idealizmom.

Med »realiste« prištevajo večidel starejše sociologe, ki — kakor na primer Durkheim, Othmar Spann in drugi — pojmujejo družbo kot realnost sui generis in priznavajo neke posebne zakonitosti njenega razvoja. Med »nominaliste« pa spadajo čisti empiristi in pluralisti, ki pojmujejo družbo zgolj kot vsoto individuov. Medtem ko na primer E. W. Burgess omenja samo ti dve vrsti sociologov, G. Gurvitch upravičeno navaja še vmesno skupino s kompromisnimi teorijami »interakcije«, med katere predstavnike prištevava Burgessa samega, Maxa Webra in zlasti dva predstavnika nemške sociologije, G. Simmla in von Wieseja.³²

Oboji, »realisti« in »nominalisti«, metafizično razdvajajo družbo in posameznika. »Realisti« vidijo v družbi neko malone mistično skupnost, ki naj bo s svojo »kolektivno zavestjo« vred glavni predmet sociologije, medtem ko je zanje proučevanje posameznika stvar individualne psihologije. »Nominalisti« izhajajo od družbenih mikroorganizmov, od posameznikov in njihovih najelementarnejših odnosov, in jim je sociologija zategadelj v bistvu znanost o o d n o s i h, o vseh mnogovrstnih mogočih kombinacijah teh odnosov, medtem ko se za tako imenovane družbene makroorganizme, za razrede, ljudstva, narode, ne brigajo dosti. V obeh

³¹ Kolikor lahko sodim kot laik, je sodobna mikrofizika sicer temeljito izpremenila vse naše fizikalne pojme o strukturi materije, ni pa ovrгла, marveč je potrdila postavko dialektičnega materializma o enotnosti materialnega sveta, ki se razodeva v mnogovrstnosti njegovih pojavov, kakor tudi osnovne dialektične zakone bivanja, zakon preskoka kvantitete v kvaliteto in obratno, zakon prežemanja protislovij in zakon negacije negacije.

³² E. W. Burgess, Metode sociološkega raziskovanja (v zborniku »La sociologie au XXe siècle«, str. 19 in sl.); Gurvitch, La vocation itd., str. 26.

teh pravic se v bistvu zreali ista, dandanes bolj ko kdaj pereča družbena problematika: odnos buržoaznega individua do celote, ki ji pravi družba in katere volja ter hotenje sta v nenehnem navzkrižju z individualno voljo in hotenjem posameznika.

Nas predvsem zanimajo tako imenovani nominalisti ali pluralisti, ki so najznačilnejši za stanje v sodobni buržoazni sociologiji. Mednje spadajo predvsem ameriški sociometri in mikrosociologi, katerih najvidnejši predstavnik v Franciji je že dostikrat omenjeni Georges Gurvitch, ki je po svojih skrajno pragmatističnih naziranjih dokaj blizu eksistencialistom.

Mikrosociologija predvsem zato izhaja od družbenih mikroorganizmov, ker se v njih, kakor trdi Gurvitch, z največjo silo razodevata indeterminacija, nepogojenost in slučajnost vsega človekovega dejanja in nehanja.³³ V svetu družbenih mikroorganizmov je kot edina raziskovalna metoda mogoča statistična metoda, anketiranje in testiranje. Medtem ko drugi ameriški sociologi, kakor na primer Mac Iver, ki ga Gurvitch prišteva med pristaše zgoraj omenjenih kompromisnih teorij »interakcije«, vidijo v statistiki sredstvo za ugotavljanje vzročnih zvez,³⁴ je mikrosociologom statistika postala sama sebi namen. Dolgočasno in skoraj priskutno je prebirati, kar recimo Gurvitch na dolgo in široko razpleta o vseh mogočih kombinacijah in permutacijah vseh mogočih odnosov med posamezniki. Francoski sociolog A. Cuvillier, ki očitno omahuje med durkheimovstvom in marksizmom, navaja v svoji knjigi »Kam gre francoska sociologija?« vrsto nesmislov, ki jih poraja mikrosociološka raziskovalna metoda, in duhovito pripominja, da so sodobni mikrosociologi podobni tistemu Labichovemu junaku, ki se je šel »znanstvenika«, prešteto vдове, ki so šle po pariškem Pont-Neufu.³⁵ Zato bi v pogledu sodobne mikrosociologije težko ponovili tisto, kar je Lenin dejal o svojih sodobnikih, novokantovskih profesorjih politične ekonomije: da brez njihovih dragocenih del s področja faktičnega, specialnega raziskovanja ni marksistu moči napraviti niti koraka v proučevanju novih ekonomskih pojavov.³⁶ Lenin je s tem poudaril pomen, ki ga imajo kritično sprejeta dela buržoaznega objektivizma v znanosti za razvijanje zgodovinskega materializma v posebnih družbenih vedah. Kakor vemo, so tudi vsi vidnejši predstavniki novokantovske sociologije in politične ekonomije, navzlic svojim očitkom na račun »enostranosti« marksizma,

³³ Gurvitch, prav tam, str. 100.

³⁴ R. M. Mac Iver, Družbena vzročnost in družbene preobrazbe (v zborniku »La sociologie au XXe siècle«, str. 135).

³⁵ A. Cuvillier, Oú va la sociologie française?, Pariz 1953, str. 167.

³⁶ Lenin, Materijalizam i empiriokriticizam, Beograd 1948, str. 358—359.

priznavali in še danes priznavajo pomen Marxovih družbenoekonomskih teorij za razvoj družbenih ved. Mikrosociologi so v pogledu Marxa prevzeli nesmiselne eksistencialistične špekulacije z mladoheglovskim in feuerbachovskim humanizmom »mladega Marxa«, ki ga postavljajo proti »materialistično usmerjenemu starejšemu Marxu« ter ga proglašajo za pragmatista in celo za predhodnika eksistencializma.³⁷

Gurvitch se sam ne prišteva med eksistencialiste; svoj in svojih ameriških somišljenikov in sodelavcev sistem imenuje dialektični hiperempirizem ali sur-relativizem. Njegova »dialektika« kajpak nima nobenega opravka z dialektiko klasičnih mislecev Hegla in Marxa, marveč je čisto formalistična in zadeva zgolj njegove subjektivne prijeme in metode.

Mikrosociološki »dialektični hiperempirizem« je po Gurvitchevem zatrjevanju z nekaterimi filozofskimi nazori združljiv, medtem ko druge že naprej izključuje. Med proskribiranimi nazori so idealizem, kritičizem, pozitivizem in kajpak materializem. Med nazori, v katere se hiperempirizem post factum lahko vključi, našteva Gurvitch »absolutni realizem«, »heroični humanizem«, pragmatizem, eksistencializem, intuitivizem, in kakor izrecno pravi, celo misticizem v njegovih različnih odtenkih. Kot tak bo »dialektični hiperempirizem« docela aktualen, zvezan s svojim časom in njegovimi problemi, ter bo po mnenju svojega tvorca olajšal porajanje novih filozofskih doktrin, onemogočil sleherni dogmatizem, ožino in zaprtost.³⁸

Če pustimo ob strani neznansko zmešnjavo v klasifikaciji filozofskih pravcev, moramo reči, da vse to močno spominja ne le na Jamesov »radikalni empirizem«, marveč tudi na obljube, ki jih je svetu pred več ko sto leti dajal Auguste Comte. In človek se ob najnovejših hiperempiričnih dognanjih sodobne buržoazne sociologije nehote spomni na tisto, kar je Engels dejal o čistem empirizmu in o njegovi spoznavni ter vobče znanstveni vrednosti: »Staro pravilo dialektike, ki je prešla v ljudsko zavest, pravi, da se skrajnosti dotikajo. Težko, da bi se potemtakem zmotili, če skrajnih stopenj fantazije, lahkovernosti in praznoverja ne bomo iskali morda pri tisti prirodoslovni smeri, ki skuša, podobno kot nemška naturfilozofija, objektivni svet s silo stlačiti v okvir svojega

³⁷ Prim. Gurvitch, *La sociologie du jeune Marx*, Cahiers Internationaux de Sociologie 1948, zv. IV. V tej razpravi, ki je ponatisnjena tudi v »La vocation actuelle de la sociologie«, pravi Gurvitch, da je »starejši« Marx »zamenjal vitalistično postavko o tem, da je življenje tisto, ki pogaja zavest, z materialistično postavko o tem, da je bit tista, ki pogaja zavest«.

³⁸ G. Gurvitch, *Hyper-empirisme Dialectique*, Cahiers Internationaux de Sociologie, 1953, zv. XV, str. 15—16.

subjektivnega mišljenja, marveč bomo šli rajši k zastopnikom nasprotne smeri, ki se zanašajo zgolj na izkustvo, obravnavajo mišljenje s suverenim preziranjem in so v brezsmiselnosti res tudi najdlje pritirali.³⁹

Zagata, v katero je goli empirizem privedel sociologijo, in kaos, ki ga je povzročilo njeno nenehno drobljenje ter razčlenjevanje na množico posebnih »sociologij«, sta med buržoaznimi sociologi samimi zadnje čase izzvala reakcijo in zahtevo po njihovi reintegraciji. Tako ameriški sociolog Huntington Cairns postavlja vprašanje filozofije družbenih ved, ustrezno filozofiji prirodoslovnih ved, kakršna je bila zasnovana že pred vojno.⁴⁰ Sodeč po tem, kako si Cairns zamišlja naloge take filozofije, bi bila to dejansko nekaka »obča sociologija«. Čeprav imamo vse razloge, da smo nasproti taki filozofiji skeptični, je zahteva po njej vendarle po svoje značilna.

Nadejam se, da sem s tem kolikor toliko zadovoljivo odgovoril na prvi dve vprašanji, ki sem ju uvodoma postavil: prvič, ali je težnja sodobnih sociologov po tako imenovani čisti znanstvenosti, empiričnosti in objektivnosti zares nova, in drugič, ali so sodobni sociologi zares tudi sami prosti »predvzetih« filozofskih idej in nazorov? Preostane mi še kratek odgovor na tretje vprašanje: kaj mislim o razmerju med »sociologijo« in zgodovinskim materializmom?

Zuano je, da so nekateri marksisti pri nas in drugod mnenja, da mora med zgodovinskim materializmom in posebnimi družbenimi vedami stati sociologija kot najsplošnejša posebna družbena veda, ki naj se bavi s strukturo in strukturnimi zakonitostmi družbe. Priznati moram, da je nekoč pred leti ta misel tudi mene nekoliko zamikala, toda kmalu sem jo zavrgel, ker mi je postalo jasno, da bi zgodovinski materializem na ta način ostal brez vsebine, omejen na nekaj abstraktnih shem; bil bi vsebinsko dosti siromašnejši od poljubne buržoazne filozofije zgodovine. Mimo tega je treba pripomniti, da sodobni buržoazni sociologi sami niso rešili, marveč kvečjemu opustili reševanje vprašanja, kaj pravzaprav je njihova »obča sociologija« — filozofija zgodovine ali najsplošnejša družbena veda. Tako je na primer Simmel, utemeljitelj nemškega sociološkega formalizma, sam iskal poti iz zagate in si poleg svoje ožje »formalne sociologije« izmišljal še »občo sociologijo« ter povrh še »filozofsko sociologijo«.⁴¹

³⁹ Engels, Dialektika prirode, str. 53.

⁴⁰ H. Cairns, Sociologija in družbene vede (v zborniku »La sociologie au XXe siècle«).

⁴¹ Gl. Oppenheimer, System der Soziologie, zv. I/1, str. 115.

Teorija o sociologiji kot najsplošnejši posebni družbeni vedi, ki jo zastopa zlasti Todor Pavlov,⁴² je v bistvu Durkheimova teorija o občji sociologiji kot vedi, ki naj filozofiji dobavlja material za njene družbeno-zgodovinske sheme. Pristaši te teorije se dostikrat sklicujejo na to, da je tudi Lenin v svojih zgodnejših delih uporabljal izraz »sociologija« poleg izraza »zgodovinski materializem«. ⁴³

Ne bi se hotel na tem mestu spuščati v globlje razpravljanje o Leninovem izrazoslovju, toda reči moram, da sta Leninu v njegovih zgodnejših delih oba pojma istovetna. Kasneje, zlasti v svojem spisu »Karl Marx«, in že po Oktobrski revoluciji v pripombah k Buharinovi knjigi »Ekonomika prehodne dobe«, se Lenin odločno ograjuje od »sociologije« kot izrazito buržoazne iznajdbe ter jo povsod piše v narekovajih. Lenin je v tem pogledu povsem jasen. Manj jasnosti o tem je nemara pri Plehanovu.

Iz vsega, kar sem dejal, bo vsakomur razvidno, da imam zgodovinski materializem za znanstveno teorijo, ali če hočete, za znanstveno filozofijo družbenega razvoja, ter za metodo njegovega raziskavanja, kakor tudi za praktičnopolitično napotilo, ki naj predvodnikom borbe za socializem omogoča, da se znajdejo v družbenem dogajanju ter razpoznajo njegove nasprotujoče si notranje težnje, prav tako pa tudi politično in idejno fizionomijo njihovih nosilcev. Točnost te trojne opredelitve zgodovinskega materializma dokazuje tudi vsa naša domača revolucionarna izkušnja zadnjih dveh desetletij.⁴⁴

Kot znanstvena teorija in metoda, ki raste iz posebnih družbenih ved in jih s svoje strani pospešuje, ne potrebuje zgodovinski materializem nobenega posredovalca med seboj in posebnimi družbenimi vedami. V interesu znanosti na sploh je, da se zveza in medsebojno učinkovanje posebnih družbenih ved in zgodovinskega materializma kar najbolj utrdita in poglobita.

---

⁴² Gl. Todor Pavlov, Teorija odraza, Beograd 1947, knjiga IV, pogl. 4 in 5.

⁴³ Prim. Oleg Mandić, O odnosu historijskog materijalizma, sociologije i posebnih nauka, Ekonomski pregled, 1950, Zagreb, št. 3—4.

⁴⁴ Stalin je v svoji opredelitvi zgodovinskega materializma, ki jo je dal v spisu »O dialektičnem in zgodovinskem materializmu (gl. Kratka zgodovina Vsezvezne komunistične partije [boljševikov], IV. pogl.), njegovo tretje obeležje izpustil, čeprav logično izhaja iz vsega, kar so o njem dejali Marx, Engels in Lenin.